

УДК 316.334:37

ДУХОВНИЙ СВІТ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сокурянська Людмила Георгіївна – доктор соціологічних наук, завідувач-професор кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна

У статті розглянуто основні підходи до аналізу духовного світу особистості; представлено категоріальний апарат соціологічного дослідження духовного світу сучасного студентства, здійсненого кафедрою соціології Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна протягом 2009-2011 років; дефіновано такі поняття, як "духовність", "духовний світ особистості", "духовний потенціал", "духовний ресурс", "духовні практики", "культурна ідентичність", "культурний капітал" тощо.

Ключові слова: духовний світ особистості, духовність, духовний потенціал, духовний ресурс, духовна культура, культурний капітал.

В статье рассмотрены основные подходы к анализу духовного мира личности, представлен категориальный аппарат социологического исследования духовного мира современного студенчества, проведенного кафедрой социологии Харьковского национального университета имени В.Н.Каразина в 2009-2011 годах; дефинированы такие понятия, как "духовность", "духовный мир личности", "духовный ресурс", "духовный потенциал", "духовные практики", "культурная идентичность", "культурный капитал" и др.

Ключевые слова: духовный мир личности, духовность, духовный потенциал, духовный ресурс, культурный капитал, духовная культура.

The article describes the main approaches of analysis of the spiritual world of the individual, represents the categories of the spiritual world of modern students of conducted survey by the Department of Sociology, Kharkiv National University VNKarazin in 2009-2011. Concepts such as "spirituality", "spiritual world of the individual", "spiritual life", "spiritual potential", "Spirituality", "cultural identity", "cultural capital", etc. are identified.

Keywords: individual spiritual world, spirituality, and spiritual potential, spiritual life, cultural capital, spiritual culture.

Політична та економічна кризи, які переслідують українське суспільство протягом останніх двох десятиліть, трансформаційні процеси в усіх сферах його життєдіяльності, в тому числі духовній, гальмують процеси консолідації нашого соціуму, поглиблюють його диференціацію та поляризацію. У цьому контексті нагальною соціальною потребою стає формування духовних засад самовизначення українського суспільства в умовах утвердження моделі національної культури та глобальних викликів.

Як свідчать соціологічні дослідження та соціальна практика, плюралізація чинників формування духовного світу особистості призводить до його амбівалентності, поєднання ціннісних орієнтацій та моральних імперативів, які презентують українську, російську, радянську, західну та інші культурні моделі, що формуються в контексті сучасних глобалізаційних процесів. Наслідком засвоєння культурних цінностей, що відповідають цим моделям, є ускладнення процесу морального вибору особистості, посилення конфліктогенного характеру, суперечливості її духовного світу.

Все це обумовлює **актуальність** наукового аналізу, зокрема соціологічних досліджень, проблем духовного розвитку особистості, в тому числі ролі вищої освіти в цьому процесі. Важливість такого аналізу визначається тим, що частина сучасного вітчизняного студентства - це майбутня інтелектуальна еліта нашої держави, головною функцією якої є продукування цінностей, у тому числі духовних, які б сприяли консолідації суспільства, формуванню такої національної ідеї, яка змогла б об'єднати народ України та спрямувати його зусилля на подолання економічних, політичних, моральних та соціальних проблем.

Саме вивченню факторів трансформації духовного світу сучасного студентства було присвячене міжнародне соціологічне дослідження "Духовний світ сучасного студентства: національні джерела та глобальні орієнтири", здійснене кафедрою соціології та соціологічною лабораторією Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна за нашим науковим керівництвом протягом 2009-2011 років у вищих навчальних закладах України, Росії та Білорусії.

Розділ 3. Дослідження проблем молоді та освіти

Конкретна фундаментальна задача, що мала бути вирішена в межах нашого дослідження, полягала у визначенні стану та чинників формування духовного світу сучасних студентів в умовах суперечливої взаємодії національного та глобального. Це вимагало вирішення таких завдань:

- аналіз життєвих цінностей та моральних позицій студентської молоді;
- вивчення особливостей сприйняття студентством свого громадянського статусу;
- аналіз ступеню визнання української культури як репрезентанта української державності;
- дослідження різноманіття та духовної насиченості дозвіллевих практик;
- аналіз релігійної свідомості та релігійних практик та їх впливу на духовний світ студентської молоді;
- визначення характеру співвідношення різних культурних моделей у духовному світі сучасного українського студентства;
- аналіз впливу системи освіти, в тому числі вищої школи, на духовний світ майбутніх фахівців;
- з'ясування впливу кризового стану суспільства, його морально-психологічної атмосфери на духовний світ студентської молоді.

Досягнення мети та реалізація завдань нашого дослідницького проекту були здійснені завдяки застосуванню кількісних та якісних методів соціологічного аналізу, а саме масових анкетних опитувань студентів трьох пострадянських країн та проведенню фокусованих групових інтерв'ю, індивідуальних глибинних та напівструктурованих інтерв'ю з українськими студентами.

Згідно з програмою зазначеного дослідження, у 2009 р. за репрезентативною вибіркою було опитано 3058 студентів 32 вищих навчальних закладів України; у 2010 році опитано 628 респондентів 3 ВНЗ Росії (вибірка нерепрезентативна); у 2011 році опитано 300 респондентів Білоруського державного університету (м. Мінськ) (вибірка нерепрезентативна); у цьому ж році було проведено 18 індивідуальних глибинних інтерв'ю зі студентами українських ВНЗ, 25 напівстандартизованих індивідуальних інтерв'ю з харківськими студентами та 12 фокусованих групових інтерв'ю зі студентами Луцька та Харкова.

Метою цієї статті є аналіз теоретичних підходів та представлення категоріального апарату соціологічного дослідження чинників формування духовного світу студентської молоді.

Звичайно, до таких складних явищ, як духовний світ особистості, необхідно застосовувати принципи міждисциплінарного аналізу. Проте за сучасних умов існують відносно самостійні, наукові (і не лише наукові) підходи до вивчення цього надзвичайно привабливого для дослідників і водночас практично не пізнаного феномену. Систематизуючи існуючі інтерпретації природи духовного світу людини, науковці (див., напр.: [1, 2, 3, 4]) виокремлюють чотири основних підходи до його аналізу.

Перш за все це релігійне трактування духовності, духовного світу особистості, розбіжності якого з науковими інтерпретаціями пов'язані насамперед із визначенням першоджерела й генези духовності, з тлумаченням її змістовних аспектів, із визначенням шляхів і механізмів її набуття.

В межах другого підходу акцентується на вивченні ситуативних і особистісних чинників, які спричиняють виникнення у людини духовних станів, що описуються як такий психологічний феномен, переживаючи який вона тимчасово не "помічає" зовнішній матеріальний світ, не усвідомлює себе як фізичну реальність, а зосереджується на осмисленні та переживанні духовних цінностей, що може відбуватися у виняткові моменти інтелектуальних прояснень і прийняття рішень у ситуаціях складних етичних конфліктів. Велика увага при цьому приділяється аналізу взаємодії вершин самосвідомості суб'єкта та глибин підсвідомості – на рівні особистісного позасвідомого та архетипів колективного позасвідомого [1, с. 110].

Третій напрям актуалізує філософську інтерпретацію духовності як принципу саморозвитку й самореалізації людини. Його прибічники перш за все звертаються до аналізу вищих ціннісних засад конструювання особистості [1, с. 111], що передбачає насамперед усвідомлення індивідом існування загальнолюдських духовних цінностей – істини, добра й краси.

Четвертий, соціологічний підхід до вивчення духовного світу зосереджується на пошуку витоків духовності особистості. При цьому увага акцентується на продуктах її життєдіяльності як об'єктивації вищих проявів людського духу (пам'ятки старовини, досягнення науки, витвори мистецтва тощо). Духовність у цьому випадку розглядається як результат залучення людини до загальнолюдських цінностей, духовної культури, в тому числі до соціальних норм (правових, естетичних, моральних), в яких закріплюються вищі зразки культури. Інтеріоризуючи ці норми, людина розширює межі індивідуальної духовності, при цьому основною детермінантою формування духовного світу особистості є, природно, не власне норми або форма тієї чи іншої культурної цінності, яка безпосередньо сприймається, а глибинний, символічний, "закодований" смисл цієї цінності [1, с. 108]. Засновуючись саме на такому підході до аналізу духовного світу особистості, ми й здійснювали емпіричний вимір стану та чинників його формування за умов сучасного суспільства.

Проблеми аналізу духовного світу особистості певною мірою пов'язані із неоднозначним ставленням до неї сучасної масової прагматизованої свідомості. Таке ставлення навіть у середовищі інтелігенції, зазначав С. Б. Кримський, викликане розумінням духовності як альтернативи тілесності. "У дійсності ж духовність

протилежна не плоті, а хаосу збуджених інстинктів, який робить з людини "раба у темряві стихій", не тілу, але ілюзіям і сурогатам чуттєвості, "містиці тіла". Духовність – це не альтернатива тілесності, а те, що опосередковано з'єднує інтелект та інстинкт. Це завжди повнота буття, протилежна будь-якій абсолютизації його окремої підсистеми" [2, с. 24-25].

Останні 20 років історичного розвитку людства у численних публікаціях науковців, письменників, журналістів активно обговорюється тема переосмислення старих і формування нових цінностей, розгляд якої неминуче виводить авторів на проблеми духовного світу людини, її духовності. У цьому контексті доречно згадати слова С. Б. Кримського, який ще на початку 1990 років писав про те, що "...саме зустріччю із самим собою й є цінною проблема духовності у наш час, коли феномен особистості висувається на авансцену історії. Не ідея людини взагалі, не її рольові структури й людяність сама по собі, а її відбиття через індивідуальні якості особистості визначає зараз дієвість гуманістичної свідомості" [2, с. 22]. При цьому відродження духовності часто пов'язується із поверненням до релігійних цінностей. Так, наприклад, у сучасній Росії у контексті конструювання нової нормативно-ціннісної системи суспільства їм відводиться чи не визначальна роль, все більш очевидними стають спроби включити православ'я до загальнонаціональної ідеології. У багатьох країнах світу релігійна ідентифікація вважається невід'ємним компонентом етнічного чи громадянського самовизначення. Виключну роль релігії підкреслюють й прибічники створення так званої "глобальної етики" – духовного феномену, який покликаний в умовах світу, що глобалізується, забезпечити мінімальний базовий нормативно-ціннісний консенсус між людьми, які проживають у різних країнах. У "Декларації про глобальну етику", прийнятій у 1993 році Парламентом релігій світу, зазначається, що основним принципом такої етики є вимога ставитися "до будь-якої людської істоти по-людськи", що конкретизується у таких базисних положеннях: ненасильство й повага до життя; солідарність і справедливий економічний порядок; терпимість і правдивість; рівні права чоловіків і жінок [5, с. 16].

Наукові обґрунтування особливої ролі релігії, релігійних цінностей у формуванні духовного світу сучасного пересіченого українця стикається з низкою "небезпек" та труднощів. Перш за все це обумовлюється тим, що життя українського суспільства початку XXI століття суттєво відрізняється від того, що було, скажімо, на початку XX сторіччя. Сто років тому українці народжувались, виховувались та жили в умовах так званого "побутового православ'я", коли весь річний цикл (особливо життя селян) був фактично синхронізований із церковним календарем. Повсякденність сучасних українців, традиції, яких вони дотримуються, чисельні свята, що увійшли у наше життя, часто знаходяться в антагоністичному протиріччі із цим календарем.

Проте, звичайно, не можна заперечувати великий виховний, перш за все моральний потенціал релігії, яка пропонує сучасній людині цінності та позитивний досвід багатьох поколінь, які вона має засвоїти в процесі соціалізації. Саме тому в контексті здійсненого нами дослідження велика увага приділялась аналізу релігійних цінностей студентської молоді, які ми розглядаємо в якості важливої складової її духовності.

Окрім того, в якості головних елементів духовного світу майбутніх фахівців ми також розглядали їхні цінності та ціннісні орієнтації у різноманітних сферах життєдіяльності, моральні преференції, соціально-професійні плани сучасного студентства, його сприйняття життєвого успіху, творчості у професії тощо.

У центрі нашої уваги, про що свідчить тема дослідження, було питання впливу національних джерел та глобальних орієнтирів на духовний світ сучасної студентської молоді. При цьому ми акцентували на тих духовних практиках, в яких перш за все виявляється цей вплив, вивчали духовний потенціал наших респондентів, їхні духовні ресурси, культурну ідентичність тощо.

Перелічені вище та деякі інші поняття склали категоріально-понятійну базу нашого дослідження. Визначаючи кожне з цих понять, ми, звичайно, почали з головного для нас поняття – "духовний світ".

У філософському дискурсі поняття "духовний світ" найчастіше використовується як загальнозрозумілий, неопераціоналізований термін, який або не досліджується окремо, або досліджується як функція духовності та такий ідеальний (в сенсі нематеріальності) простір, головною характеристикою якого є саме духовність (до інтерпретації поняття "духовність" ми звернемось нижче).

З соціологічної точки зору духовний світ визначається як інтегральна якісна характеристика різноманіття ціннісно-нормативних, ідеологічних, релігійних, політичних, ідентифікаційних та інших культурних моделей соціального суб'єкта (індивіда або групи), які виступають компонентом структури сприйняття, судження та поведінки та є продуктом впливу певного соціокультурного середовища. Духовний світ є своєрідною "системою координат" суб'єкта, що розміщує його у просторі локального – глобального, національного – наднаціонального, ідеального – реального, індивідуального – соціального, традиційного – інноваційного тощо.

У хронологічній площині духовний світ акумулює набуте (культурний досвід, знання, традиції, звички), актуальне (цінності й практики) й перспективне (сподівання, очікування, плани тощо).

На емпіричному рівні духовний світ можна представити у ціннісно-практичній площині завдяки дослідженню ціннісних орієнтацій, моральних позицій, системи очікувань, життєвих планів, ідей, орієнтирів та уявлень, з одного боку, та аналізу їх реалізації в освітніх, дозвіллевих, професійних, сімейно-побутових тощо

практиках, моделях споживання, - з іншого. На думку Н.Победи, духовний світ особистості може бути представлений за допомогою таких змістових пар: співвідношення *матеріального та духовного* (як у когнітивних системах, так і у діяльній сфері реалізації цінностей); *індивідуального й колективного* (як відображення міри соціальності); *пасивного й активного* (інноваційного) джерел; *емоційного та раціонального* (у різних контекстах: самовизначення, стратегії життя), а також співвідношення *залежності й свободи* (у тому числі свободи вибору) [6, с. 43-51]. До цього переліку, на нашу думку, можна ще додати співвідношення *термінального й інструментального* (на ціннісному рівні), а також опозиції *духовне – ринкове* (на рівні ідей та дій) та *національне-глобальне*.

Поняттям, що тісно пов'язане, а іноді навіть отожднюється з духовним світом, є "духовність". Як і духовний світ, духовність є об'єктом міждисциплінарних досліджень, але перш за все його відносять до філософського дискурсу. Українська дослідниця І.Загарницька зазначає, що духовність – це система інтелектуального, морального, художньо-естетичного, емоційно-чуттєвого розвитку особистості [3].

У словнику з етики духовність визначається як "специфічна людська якість, що характеризує мотивацію та зміст поведінки особистості... Духовність – це позиція ціннісної свідомості, що притаманна всім її формам – моральній, політичній, релігійній, естетичній, художній. "Духовність – це соціальне явище, продукт та глибинна основа культури, прояв "людського в людині", що піднімає її над власними фізіологічними потребами, егоїстичним розрахунком та раціональною рефлексією" [7, с. 87-88].

Російська дослідниця О.Омельченко трактує духовність як специфічну якість особистості, що характеризує мотивацію поведінки, а також потребу в пізнанні світу, самопізнанні, пошуку сенсу життя й свого призначення [4, с. 39-41]. При цьому авторка аналізує ціннісне навантаження відповідного феномену, конотоване з "позитивними", з її точки зору, якостями особистості.

У "Соціолого-педагогічному словнику" поняття "духовність" інтерпретується як "особливий вимір людського буття, який виявляється у процесі реального самовизначення людини. Справжнім змістом духовного розвитку є зміна місця людини в навколишньому світі, в якому вона фіксує сферу свого буття і в якому можливе її самовизначення" [8, с. 68]. В цьому сенсі духовність фактично позбавлена оціночного навантаження і є функцією самовизначення (і, отже, до певної міри самореалізації) особистості.

Деяку іншу позицію у визначенні поняття "духовність" займають сучасні російські дослідники Л.Кумінова та Л.Пегарьова, які пов'язують розвиток духовності з вибором цінностей, оцінкою дійсності, розробкою цілей і засобів діяльності, створенням життєвих планів, визначенням життєвих позицій і стратегій [9].

На думку багатьох сучасних дослідників, будучи суб'єктивною характеристикою людини, духовність (духовні почуття, потреби та інтереси, уявлення і ідеали) так чи інакше об'єктивується в різноманітних формах людського буття (повсякденних практиках, діяльності, взаємодіях). В цьому сенсі можна говорити про те, що духовність, як і духовний світ особистості, формуються під впливом соціокультурних умов суспільства, пануючих норм та цінностей, що визначають його суб'єктивно-об'єктивний характер, істотною своєю властивістю має постановку та вирішення сенсожиттєвих проблем.

Ми розглядаємо духовність як культурну цінність та якість особистості, що формується в процесі її соціалізації під впливом певного соціокультурного середовища та виявляється в освітніх, професійних, побутових, споживчих тощо практиках людини. Отже, ми практично отожднюємо поняття "духовність" та "духовний світ".

У категоріальному апараті дослідження духовного світу студентства одним із центральних є поняття "духовна культура особистості". Звертаючись до цього поняття, П.Щербань підкреслює, що духовна культура особистості складається з таких культур, як інтелектуальна культура (знання, мислення); моральна культура (честь, гідність); культура спілкування (комунікативні здібності, культура мови); національна культура та національна самосвідомість; художньо-естетична (культура почуттів); морально-етична (релігійні традиції); родинно-побутова; політична, правова, екологічна культура особистості тощо (навод. за: [3]).

Звичайно, це не можна назвати визначенням поняття духовна культура особистості, бо насправді це лише перелік складових відповідного цьому поняттю феномену. З нашої точки зору, духовна культура особистості - це інформаційний аспект її життєдіяльності, в якому актуалізуються інтерналізовані людиною знання, соціальні, в тому числі та перш за все моральні, норми і цінності, та водночас спосіб життя, заснований на цих нормах та цінностях. Саме духовна культура є регулятором діяльності, поведінки та спілкування людей в усіх сферах її життя - сімейно-побутовій, політичній, економічній, правовій тощо. В межах нашого дослідження особлива увага була приділена такій складовій духовної культури, як інструментальні цінності, тобто якості особистості. Розроблений нами інструментарій ("Анкета студента") дозволив зафіксувати як орієнтації, так і самооцінки студентів розвитку таких якостей, як чесність, порядність, толерантність, відповідальність, доброта, доброзичливість, готовність допомогти людям, принциповість, почуття власної гідності тощо.

Ще одним важливим поняттям нашого дослідження є поняття "духовні практики", яке ми визначаємо як діяльній аспект духовного світу суб'єкта, а саме систему дій (практик та стратегій), що змістовно реалізують різноманітні ціннісно-нормативних, моральних, ідеологічних, релігійних, політичних, ідентифікаційних та інших культурних моделей індивіда.

На емпіричному рівні духовні практики можна вимірювати завдяки дослідженню структури дозвіллевих, професійних, релігійних тощо практик суб'єкта, особливостей культурного споживання, політичної та громадської активності тощо.

Таке поняття нашого дослідження, як "духовний потенціал", ми визначаємо як складову духовного світу суб'єкта, що конститується можливими та доступними для суб'єкта духовними практиками, культурними ідентичностями, досвідом тощо. Духовний потенціал за своєю природою є феноменом потенційності, можливості. Він розкриває особливості внутрішнього світу особистості на емоційному, ціннісному та когнітивному рівнях. Говорячи про потенційність, ми маємо на увазі, з одного боку, постійну взаємодію багатьох культурних моделей сприйняття, судження та поведінки, а з іншого - безперервність буття духовного світу особистості, його орієнтацію як на вже здобуте, так і на перспективне. Особливістю духовного потенціалу деякі дослідники вважають його тяжіння до деонтологічних моделей цінностей та поведінки, приписаних суспільством чи соціокультурною спільнотою в якості можливих чи бажаних (на відміну від духовного ресурсу, який функціонує за логікою "принципу реальності").

Деяке інше змістове наповнення поняття "духовний потенціал" зустрічаємо у напрацюваннях А.Зайченка. Під духовним потенціалом (у можливих варіантах прояву у вигляді "соціального капіталу" - довіра, співпраця, солідарність, громадянська відповідальність, а також "етичного капіталу" - чесність, дисциплінованість, відвертість, добропорядність) він розуміє цінності й принципи, норми та установки, що формуються в процесі духовного і морального зростання віруючих у процесі засвоєння Божих одкровенень, їх участі у спільних богослужіннях, різних формах спілкування, заходах і служіннях громаді [10]. У цьому контексті особливу увагу привертає взаємозв'язок ідеї обов'язкової пов'язаності соціального капіталу (який А.Зайченко розуміє досить близько до класичних соціологічних інтерпретацій) та етичного капіталу, тобто того, що може бути визначено як один з фрагментів духовного світу, що сутнісно укорінений в екзистенційності суб'єкта та є джерелом конструювання духовного потенціалу особистості.

Ще одним поняттям, яке увійшло до категоріального апарату нашого дослідження, є "духовний ресурс". Ми визначаємо його як складову духовного світу суб'єкта, що конститується наявними духовними практиками, культурними ідентичностями й досвідом. На відміну від духовного потенціалу, духовний ресурс за природою є феноменом актуальності, сучасності, повсякденності. Його прояв та реалізація обумовлюється обсягом та якістю духовного потенціалу суб'єкта.

На емпіричному рівні духовний потенціал та духовний ресурс розкриваються через систему ціннісних орієнтацій та моральних позицій суб'єкта, ідеологічних уподобань, гуманістичних орієнтирів, співвідношення традиційного та інноваційного, колективістського та індивідуалістського, матеріального та нематеріального у ціннісно-практичному вимірі особистості, а також через актуальність певних культурних моделей та культурних ідентифікацій. Актуальні духовні ресурси суб'єкта на емпіричному рівні можна зафіксувати завдяки наявному культурному досвіду та культурному капіталу індивіда.

Зазначимо, що операціоналізація і, головне, вимір духовного ресурсу особистості в межах соціологічного дослідження є більш реальним завданням та можливою дослідницькою практикою, ніж вимір духовного потенціалу респондентів. Адже емпіричне дослідження останнього (духовного потенціалу) ускладнюється особливостями соціологічної методології, завдяки якій нам вдається зафіксувати скоріше духовні ресурси (як наявне, актуальне), аніж духовний потенціал.

Визначаючи таке поняття, як "культурний капітал", ми послуговувались його дефініцією, запропонованою одним із виконавців нашого дослідження О.Голіковим. Культурний капітал він визначає як соціально визнаний культурний ресурс, здатний до самоприрощення та настільки освоєний агентом, що останній (агент) отримує можливість їм оперувати. Він може бути вираженим у культурних надбаннях та культурних практиках, а також у вигляді знань, умінь, навичок, компетенцій, доступів та можливостей [11].

Враховуючи, що об'єктом нашого дослідження була студентська молодь, емпіричними індикаторами її культурного капіталу О.Голіков визначає такі групи показників: повсякденнісні (наявність домашньої бібліотеки, рівень освіти батьків тощо), інституціональні (зокрема, академічна успішність студентів) та практичні (знання та сфери використання іноземної мови), дозвільєві практики прирощення культурного капіталу (самоосвіта), культурне споживання (читання спеціальної та художньої літератури), Інтернет-практики, телевізійне споживання тощо). Звернення до поняття та феноменів культурного капіталу в межах дослідження чинників формування духовного світу сучасного студентства обумовлено тим, що, на наше глибоке переконання, культурний капітал особистості є важливим показником та водночас потужним фактором формування та розвитку її духовності, внутрішнього світу.

До категоріального апарату нашого дослідження увійшло й таке поняття, як "культурна ідентичність", яке інтерпретується нами як результат ототожнення суб'єкта з певною культурною моделлю, що має прояв у ідеологічній, ціннісній та емоційній близькості до ідентитету та артикулюється на рівні ідей та практик суб'єкта. Під ідентитетом ми розуміємо соціокультурне явище, що є провідником до культурних артефактів,

соціокультурних спільнот, ідей і цінностей певної культурної ідентичності. Завдяки культурній ідентичності суб'єкт визнає цінності культури певної спільноти як значущі елементи власної ціннісно-нормативної системи.

На емпіричному рівні культурна ідентичність може бути зафіксована завдяки дослідженню рівня визнання особистістю стандартів певної культурної моделі в якості значущих; особливостей уявлень про певну культурну модель тієї чи іншої соціокультурної спільноти; відчуття приналежності до певної культурної моделі, її ціннісного поля, системи дій; відчуття емоційної та ідеологічної близькості до ідентитетів; (культурних) практик, які є культурно специфічними для того чи іншого соціокультурного простору.

В умовах культурної дифузії, яку ми визначаємо як процес і результат взаємодії (взаємного проникнення) різних культур, що є одним із наслідків та показників глобалізації, формування культурної ідентичності (як і духовного світу в цілому) на особистісному (чи груповому) рівні може стикатися (та, дійсно, стикається) з певними проблемами.

В межах соціологічного аналізу культурної дифузії велика увага приділяється питанням дослідження її каналів та механізмів, серед яких виокремлюються такі, як міграція, туризм, торгівля, дозвілєві практики, засоби масової комунікації, в тому числі Інтернет тощо.

Говорячи про національні джерела духовного світу особистості, ми маємо на увазі наслідування українським традиціям, нормам, цінностям, які мають свій прояв у сімейно-побутових, дозвілєвих та споживацьких практиках сучасної молоді, зокрема студентської, у її звертанні до національних обрядів (наприклад, весільних) тощо.

Щодо поняття "глобальні орієнтири духовного світу особистості", то воно визначається нами як орієнтації індивіда (чи певної соціальної групи) на культурні взірці, в тому числі побутові, споживацькі та дозвілєві практики, притаманні зарубіжним країнам, перш за все країнам Західної Європи та США.

Як зазначалось вище, у своєму дослідженні духовного світу сучасного студентства ми перш за все акцентували на дозвілєвих практиках наших респондентів, намагаючись з'ясувати, як у цих практиках відбиваються національні традиції, з одного боку, та глобальні культурні взірці, з іншого.

Застосування зазначених вище понять до аналізу свідомісних феноменів та поведінки студентської молоді, який був здійснений в межах нашого емпіричного дослідження, дозволило досягти поставленої нами дослідницької мети, а саме з'ясувати актуальний стан та основні джерела розвитку духовного світу сучасного українського студентства. Результати наших соціологічних розвідок, зокрема аналіз таких структурних складових духовного світу майбутніх фахівців, як їх ціннісні орієнтації, ми плануємо представити у своїх подальших публікаціях.

Література:

1. Знаков В. В. Духовность человека в зеркале психологического знания и религиозной веры // Вопросы психологии. – 1998. – № 3. – С. 104-114.
2. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации / С. Б. Крымский // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 21-28.
3. Загарницька І.І. Духовний світ студентської молоді: особливості прояву в нових соціокультурних умовах [Електронний ресурс] / І.І. Загарницька / Доступно на: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2005-3-1/02_Zagarnicka.pdf
4. Омельченко О.П. Духовний розвиток учнівської молоді в регіонально-культурно-освітньому просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 / О.П. Омельченко / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2005. – 20 с
5. Даллмар Ф. Глобальная этика: преодоление дихотомии "универсализм" – "партикуляризм" / Ф. Даллмар // Вопросы философии. – 2003. – № 3. – С. 13-29.
6. Победа Н.А. Возрождение духовности как предмет социологического анализа / Победа Нелли Александровна // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : Збірник наукових праць. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 1999.
7. Словарь по этике / Под ред. А.А. Гусейнова и И.С. Кона. – 6-ое изд. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с.
8. Соціолого-педагогічний словник / [За ред. В. В. Радуга]. – К. : ЕксОб, 2004. – 304 с.
9. Куминова Л.А. Формирование духовных ценностей молодежи средствами информационно-просветительной деятельности / Л. А. Куминова, Л. Б. Пегарева // Мир науки, культуры, образования: научный журнал. – 2009. – № 1(13). – С. 122-125.
10. Зайченко А.С. Духовный капитал евангельских церквей и его влияние на современное общество [Электронный ресурс] / Зайченко А.С. / Часть 1. Доступно на: <http://www.gazetaprotestant.ru/2009/05/duxovnyj-kapital-evangelskix-cerkvej-i-ego-vliyanie-na-sovremennoe-obshhestvo-%E2%80%93chasti/>
11. Голіков О.С. Капітали, ресурси, доступи, можливості: констелятивний дизайн соціокультурних нерівностей // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. "Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи". - 2009. - №844, с. 69-72.